

پیش‌گفتار مولف

عاشق شو ار نه روزی کار جهان سرآید

ناخوانده نقش مقصود از کارگاه هستی (حافظ)

این کتاب بیش از آن که دستنامه نگارش علمی باشد، داستان سفری پرفراز و فرود است. سفری که 12 سال پیش، در پائیز 1377، با انتشار اولین مقاله‌ام آغاز شد و همچنان ادامه دارد. سفری در دنیای جذاب و خیال‌انگیز "پژوهش"، "نگارش" و "ویرایش". در آغاز سفر، دانشجوی کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه فردوسی مشهد بودم. قبل از انتشار نخستین مقاله، به جز نوشتن تکلیف‌های درسی و گزارش کارورزی در دوره کارشناسی، تجربه دیگری از نگارش علمی نداشتم. بیشتر مطالعه می‌کردم و کمتر می‌نوشتم. اما سرانجام در دوره کارشناسی ارشد با چالش تدوین و نگارش پایان‌نامه مواجه شدم. چاره‌ای جز نوشتن نبود. باید قلم در دست می‌گرفتم و پایان‌نامه‌ام را می‌نوشتم. شروع این فرایند با بیم و امید همراه بود؛ دلهره-ای همراه با شوق و اشتیاق همه وجودم را فرا گرفت. شوق یادگیری بود و نگرانی نگارش. شاید بیشتر از همه، نگرانی از نگارش بد و از آن بدتر، نگارش نادرست. خوشبختانه پایان‌نامه‌ام، پایان‌نامه نبود. اکنون پس از 12 سال از آن روزها، شور و اشتیاقم به مراتب بیشتر و نگرانی‌ام کمی کمتر شده است. پایان‌نامه کارشناسی ارشد اولین فرصت برای تجربه یک پژوهش مستقل و مفصل و تدوین گزارش آن بود. پس از آن، 4 سال تحصیل در دوره دکتری دانشگاه شفیلد انگلستان (1381-1385) فرصتی دیگر برای پژوهش و تمرین مهارت‌های نگارشی برایم به ارمغان آورد.

رویکرد پژوهش دکتری‌ام از نوع پژوهش کیفی بود و بر اساس روش نظریه‌پردازی داده‌بنیاد (گراندد تئوری) انجام شد. به همین دلیل توصیف و تحلیل یافته‌ها بیش از

آن که با آمار و ارقام باشد، تشریحی و تفسیری بود. این رویکرد، فرصت خوبی را برای تمرین نگارش به من هدیه کرد. چرا که می‌بایست داده‌های تحقیق را در یک فاصله زمانی طولانی گردآوری، و آنها را دائماً تحلیل و تفسیر می‌کردم. به طوری که، 51 هفته تمام از سال سوم تحصیل، گزارشی هفتگی از پیشرفت کار تحقیق را تدوین و در پایان هر هفته برای استاد راهنمایم ارسال کردم. با توجه به موضوع تحقیق عنوان این گزارش‌ها را نیز FOCUS Weekly Report گذاشته بودم (FOCUS مخفف Failure Ontologies: Conceptualizing Unsuccessful Searches است). نتیجه آن چیزی حدود 1000 صفحه شد که در روز دفاع آنها را همراه رساله دکتری به جلسه دفاع بردم. اینها دست‌نوشته‌هایی بود که مسیر تحقیق در آن از ابتدا تا انتها ترسیم و مستند شده بود، و در روز دفاع هم بسیار به کار آمد. سال چهارم، تماماً صرف نگارش گزارش پژوهش 3 سال نخست شد. بارها و بارها آن را ویرایش کردم و زیر نظر استاد راهنمایم، پروفیسور نایجل فورد، و پیشنهادهای استاد مشاور، شیلا وبر کار را پیش بردم. همان روزها بود که آموختم نگارش که معمولاً پس از پژوهش آغاز می‌شود، خود فرایندی مستقل و البته چند مرحله‌ای است. این فرایند شامل مرحله‌های مقدماتی، میانی و تکمیلی است. اگر چه نگارش متن از ویرایش آن جداست، اما چنان در هم تنیده‌اند که نمی‌توان مرز مشترکی میان‌شان ترسیم کرد. تحقق هم‌زمان آنها نیز دشوار، و شاید ناممکن است. همچنین، آموختم که کیفیت نگارش بیش از هر چیز به تمرین و تجربه نیاز دارد.

محصول نهایی آن 4 سال را می‌توان در تدوین پایان‌نامه دکتری و چند مقاله مستقل انگلیسی و فارسی خلاصه کرد که هر کدام فرصتی بود برای یادگیری مهارت‌های پژوهشی و نگارشی. در پائیز 1385، پس از فراغت از تحصیل به کشور بازگشتم و کارم را به عنوان عضو هیئت علمی دانشگاه تربیت معلم تهران آغاز کردم. همواره مشتاق بودم در کنار تدریس درس‌های تخصصی کتابداری و اطلاع‌رسانی، تجربه‌هایم از فرایند نگارش را با دانشجویان و همکاران دانشگاهی‌ام در میان گذارم و از دانش و تجربه آنها استفاده کنم. چندین کارگاه آموزشی در زمینه مبانی نگارش علمی در دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی مختلف برگزار کردم و تجربه‌ام را بیش از 4 سال با دیگران به اشتراک گذاشتم، و با دانش و تجربه آنها درآمیختم و بارور کردم.

اندیشه نگارش این کتاب نیز 2 سال پیش در ذهنم شکل گرفت تا اندوخته‌هایم را در قالب یک راهنما یا همان دستنامه مختصر مدون کنم و آن را به همه دانشجویان و پژوهشگران جوانی تقدیم کنم که شوق پژوهش و نگارش دارند.

در مجموع، محتوای این کتاب مبتنی بر 6 منبع اصلی است. منبع نخست، تجربه تدوین پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رساله دکتری و انتشار تعدادی مقاله فارسی و انگلیسی است. منبع دوم، آثار ارزشمندی است که از مطالعه هر کدام بهره بسیار بردم و فهرستی از مهم‌ترین آنها را در پایان هر فصل و کتاب ذکر کردم. سومین منبع، بازخورد کارگاه‌های آموزشی در زمینه نگارش علمی است. در این کارگاه‌ها پژوهشگران و دانشجویان علاقمندی بودند که با پرسش‌ها، نظرها و بیان تجربه‌ها و مشکلات خود در زمینه نگارش علمی، جنبه‌های مختلف آن را برایم روشن‌تر ساختند. منبع چهارم، هدایت و مشاوره چند پایان‌نامه در مقطع کارشناسی ارشد و تدریس درس‌هایی چون آئین نگارش علمی و روش تحقیق بود تا از نزدیک با مشکلات دانشجویان در پژوهش و نگارش آشنا شوم. منبع پنجم را باید ارزیابی و داوری مقاله‌ها و پایان‌نامه‌های متعدد در چند سال اخیر ذکر کنم. منبع پایانی، تجربه عضویت در کمیته علمی تعدادی از همایش‌هاست که هر کدام فرصت تازه‌ای را برای ارزیابی و مطالعه آثار علمی برایم مهیا کرد.

در انتشار این اثر، دوستان و همکاران بسیاری نقش داشته‌اند که نمی‌توانم همه آنها را نام ببرم و از این بابت نیز پوزش می‌خواهم. جناب آقای حمید محسنی، مدیر محترم نشر کتابدار، مشوق من برای تدوین این اثر بوده‌اند و دل‌سوزانه زحمت ویراستاری آن را برعهده گرفتند. از همه بیشتر باید از حمایت همیشگی مادر مهربانم در تمام سال‌های تحصیل، و همراهی همسر و فرزند عزیزم نام ببرم، که صبورانه ساعت‌های متوالی سکوت مرا در خانه برای نگارش این کتاب تحمل کردند.

نشر کتابدار سایتی را برای این کتاب و نوشته‌ها و مطالب مرتبط با نگارش و نگارش علمی پیش‌بینی کرده است. اطلاعات روزآمدتر و مطالب مکمل این کتاب را نیز می‌توانید در همین سایت بخوانید و انتقادات و پیشنهادات خود را هم در آن مطرح کنید. ناشر و نویسنده امیدوارند که با استقبال شما از این کتاب و سایت

مرتبط با آن حوزه مطالعاتی جدیدی در ایران در زمینه نگارش با تاکید بر مسائل زبان‌شناختی فارسی آغاز شود.

در پایان از همه خوانندگان، نویسندگان و پژوهشگران فرهیخته تقاضا دارم که این کتاب را نقادانه ارزیابی کنند و کاستی‌های احتمالی آن را برای اصلاح در ویرایش بعدی به نشانی پست الکترونیکی من ارسال نمایند. منتظر دریافت دیدگاه‌ها و نقدهای شما هستم.

در این بازار اگر سودیست، با درویش خرسند است

خدایا منعمم گردان به درویشی و خرسندی (حافظ)

یزدان منصوریان

عضو هیئت علمی دانشگاه تربیت معلم تهران

مهر 1389

mansourian@tmu.ac.ir

y.mansourian@gmail.com

<http://cvs.tmu.ac.ir/yazdan.htm>

مقدمه

این کتاب دربارهٔ اصول و روش‌هایی است که معمولاً همچون قراردادی نانوشته در بیشتر نوشته‌های علمی رعایت می‌شوند؛ اصولی بنیادین چون صداقت، صراحت، شفافیت، انسجام، یکدستی، امانت‌داری، ایجاز و ساده‌نویسی.

اول از همه لازم است به این نکتهٔ مهم اشاره کنم که محتوای این اثر دربارهٔ "رویکرد علمی نگارش"¹ است و نه "دستور زبان و قواعد نقطه‌گذاری"². کتاب‌های معتبر و ارزشمندی نیز دربارهٔ دستور زبان و آیین نگارش ادبی منتشر شده است، که به برخی از آنها برای مطالعهٔ بیشتر اشاره کرده‌ام.³ بی‌شک پرداختن به این مباحث نیز در حیطة دانش و تخصص استادان زبان و ادب فارسی است. بر این اساس، پای را از گلیم خویش فراتر ننهادم و در این زمینه داوری و دستوری صادر نکردم. چرا که در مجلس نکته‌دانان یا باید سخن دانسته گفت یا خاموش ماند، که در این جا خاموشی را پسندیده‌تر دیدم. خود این اثر هم با وجود همهٔ تلاش‌ها، ادعای درست‌نویسی ندارد

-
1. Academic approach in writing
 2. Grammar and punctuation rules

3. منابع سودمندی همچون: کتاب "نگارش و ویرایش" اثر احمد سمیعی (گیلانی)؛ "غلط‌نویسیم: فرهنگ دشواری‌های زبان فارسی" به قلم ابوالحسن نجفی؛ "فرهنگ درست‌نویسی سخن" به سرپرستی دکتر حسن انوری و تالیف دکتر یوسف عالی عباس‌آباد؛ "مبانی درست‌نویسی زبان فارسی معیار"، تالیف دکتر ناصر نیکویخت؛ "دستور مختصر امروز بر پایه زبانشناسی جدید" نوشته دکتر خسرو فرشیدورد؛ و ده‌ها اثر دیگر که به برخی از آنها در فهرست منابع این کتاب اشاره شده است.

و احتمالاً کاستی‌ها و لغزش‌های فراوانی دارد که به چشم نکته‌بینان خواهد آمد. نویسنده نیز چشم انتظار همین نکته‌هاست تا در ویرایش بعدی آن را به کار گیرد. کتاب 9 فصل دارد. فصل نخست "درآمدی بر مقاله و مقاله‌نویسی" است. ابتدا مقاله علمی و مفاهیم پایه آن تعریف، و سپس اهداف و کارکردهای مقاله‌نویسی، انگیزه‌های اصلی مقاله‌نویسان و عوامل تاثیرگذار بر آن ذکر شده است. موانع موفقیت در تدوین و انتشار آثار علمی و روش‌های غلبه بر آنها از مباحث دیگر این فصل است. فصل دوم درباره اصول و مبانی اولیه نگارش علمی است، و در آن "رویکرد علمی" در مقاله‌نویسی و جنبه‌های گوناگون آن تبیین می‌شود. ابتدا به تفاوت‌های نگارش در حوزه‌های مختلف اشاره و سپس طرح کلی برای رشته‌های گوناگون ارائه شده است. "ساختار مقاله علمی" فصل سوم و مفصل‌ترین فصل کتاب است، و به ترسیم ساختاری می‌پردازد که بتوان آن را با کمی تغییر در اغلب مقاله‌های علمی رشته‌های مختلف (به ویژه علوم انسانی و اجتماعی) استفاده کرد. در این فصل 20 عنصر اصلی مقاله‌ها معرفی شده و برای هر یک نقش و وظیفه معینی مطرح شده است. این 20 عنصر عبارت‌اند از: عنوان، پدیدآور، چکیده، کلیدواژه، مقدمه، بیان مسئله، تبیین هدف، پرسش‌های پژوهش، پیشینه پژوهش، معرفی طرح، روش‌شناسی، ابزار پژوهش، جامعه پژوهش، محدوده و محدودیت‌ها، یافته‌ها، بحث و نتیجه، پیشنهادها، تقدیر و تشکر، منابع و پیوست‌ها. برای تبیین هر کدام مثال‌هایی از آثار فارسی و انگلیسی ذکر شده است، تا خوانندگان با نگاهی انتقادی آنها را تحلیل کنند و بدین ترتیب مهارت‌های مقاله‌نویسی خود را بهبود بخشند.

فصل چهارم با عنوان "ویژگی‌های یک مقاله علمی قابل قبول" به تبیین مهم‌ترین معیارهای ارزیابی آثار علمی می‌پردازد. این فصل درباره مهم‌ترین معیارهایی است که بر اساس آنها می‌توان میزان موفقیت نویسندگان در تولید آثار علمی را سنجید. شرح تفاوت بین دو مفهوم مقبولیت و مطلوبیت از دیگر مطالب این فصل است. ویژگی‌های یک نوشته قابل پذیرش در مجله‌های تخصصی عبارت‌اند از: اصالت موضوع، عدم انتشار قبلی، نگارش بر اساس زبان معیار، پیوند با آثار دیگر پژوهشگران، مستند بودن یافته‌ها و ادعاهای مطرح شده، ساختار علمی، انسجام و یکدستی محتوا و ساختار، برخوردار بودن از وضوح لازم و پیچیدگی کافی. هشت ویژگی برای مطلوبیت مقاله‌ها

پیشنهاد شده است که عبارتند از: برخورداری از رویکرد تحلیلی و تفکر انتقادی، مشارکت در دانش، خلاقیت و نوآوری، کاربردپذیری نتایج، پیشنهاد برای پژوهش‌های بعدی، ایجاز و خلاصه‌نویسی، پیوند با مسائل روز، جامعیت و عمق کافی.

پنجمین فصل کتاب درباره اصلت¹ متن و اصل امانت‌داری در نگارش است. تعریف اصلت در آثار علمی و انواع روش‌های اثبات آن از جمله مباحث اصلی این فصل است. جنبه‌های مختلف اصلت نظیر اصلت موضوع، اصلت داده‌ها و یافته‌ها، اصلت اندیشه، اصلت در تفسیر داده‌ها، اصلت جغرافیایی، اصلت روش‌شناختی، اصلت میان‌رشته‌ای، اصلت در کاربردپذیری نتایج، اصلت در استمرار یک کار اصیل دیگر و در نهایت اصلت در فراورده‌های جنبی پژوهش در این فصل مطرح شده است. در ادامه، صداقت در پژوهش‌های علمی و امانت‌داری ارائه می‌شود. برخی از موارد فریب‌کاری در نگارش مثل داده‌سازی²، سرقت علمی³، فریب‌کاری علمی⁴، دستکاری در داده‌ها⁵ هم بررسی شده و راهکارهایی برای پیشگیری از آنها پیشنهاد شده است. فصل ششم با عنوان "تمرین نگارش و توسعه مهارت‌های نگارشی" بر این واقعیت تاکید می‌کند که نوشتن یک مهارت⁶ است و مثل هر مهارت دیگر به تمرین و ممارست نیاز دارد. برای تمرین بیشتر نیز راهکارهای ساده‌ای معرفی می‌شود. استفاده از فن نگارش آزاد⁷، استفاده از فرصت‌های کوتاه، عدم هم‌زمانی نگارش و ویرایش، پرهیز از ویرایش زودهنگام، اولویت‌بندی نگارش، کسب مهارت‌های فنی و زبانی، تنظیم دفترچه یادداشت پژوهشی⁸ و ایجاد وبلاگ از جمله توصیه‌های این فصل است.

-
1. Originality
 2. Fabrication
 3. Plagiarism
 4. Deception
 5. Falsification of data
 6. Skill
 7. Free writing
 8. Research log

فصل هفتم کتاب با عنوان "معیارهای گزینش مجله برای انتشار مقاله" به معرفی انواع مجلات همراه با نمونه‌هایی از هر گروه می‌پردازد. توصیه‌هایی به نویسندگان مقالات علمی ارائه شده است تا قبل از ارسال مقاله به مجلات به آنها توجه کنند، و ضریب موفقیت انتشار اثر خود را افزایش دهند. نخستین گام، بررسی سطح علمی و ضریب تاثیر¹ مجله مورد نظر بر اساس فهرست‌های موجود است. گام دوم، رعایت دقیق قواعد نگارش و مراحل ارسال مقاله بر اساس شیوه‌نامه مجله است. گام سوم، آشنایی با روش و فرایند داوری مقاله در هر مجله است.

هشتمین فصل به فرایند ارسال مقاله² و داوری آثار علمی می‌پردازد. در این فصل روش‌های سنتی و نوین ارسال مقاله و سپس چگونگی داوری آثار علمی، معیارهای ارزیابی و عوامل سوگیری و خطا در داوری مطرح می‌شود.

فصل نهم و پایانی کتاب به مهارت‌های تدوین پایان‌نامه و گزارش طرح‌های پژوهشی اختصاص دارد. این فصل درباره‌ی روند تدوین پایان‌نامه از پیشنهاد پژوهش³ تا بعد از جلسه دفاع و نکته‌هایی دیگر برای دانشجویان تحصیلات تکمیلی است. پایان هر فصل حاوی منابعی برای مطالعه بیشتر، پرسش‌ها و تمرین‌هاست تا خوانندگان را به تفکر بیشتر درباره‌ی بحث‌های هر فصل ترغیب کند.

1. Impact factor

2. Paper submission

3. Research proposal

فصل اول

درآمدی بر مقاله و مقاله نویسی

اهداف فصل

پس از مطالعه این فصل انتظار می‌رود خوانندگان بتوانند:

- ✓ مقاله علمی را تعریف کنند و تفاوت آن را با سایر انتشارات توضیح دهند.
- ✓ انواع مقاله و شباهت‌ها و تفاوت‌های آنها را بشناسند.
- ✓ با اهداف مقاله‌نویسی علمی بیشتر آشنا شوند.
- ✓ از اهمیت مقاله‌ها در دسترسی به اطلاعات علمی و گسترش دانش آگاهی یابند.
- ✓ مولفه‌های اصلی مقاله‌نویسی و پیش‌نیازهای انتشار آن را برشمارند.
- ✓ با شناخت انگیزه انتشار مقاله‌های علمی، انگیزه‌های قبلی خود را بازنگری کنند.
- ✓ موانع اصلی نگارش و روش غلبه بر آنها را بشناسند.
- ✓ توانایی ارزیابی ساختار و رویکرد آثار علمی را کسب کنند.
- ✓ با محتوای این کتاب، رویکرد، هدف و موضوع آن بیشتر آشنا شوند.

آنچه خواهید خواند

این فصل دربارهٔ کلیات مقاله‌نویسی علمی و مبانی آن است. ابتدا مقاله علمی و مفاهیم پایه آن تعریف می‌شود. سپس اهداف و کارکردهای مقاله‌نویسی، انگیزه‌های اصلی مقاله‌نویسان و عوامل تاثیرگذار بر این فرایند ذکر خواهد شد. موانع موفقیت در تدوین و انتشار مقاله و روش‌های غلبه بر آنها از مباحث دیگر این فصل است. انواع مقاله‌ها و تشابه و تفاوت‌شان، و اینها که آخر همه فصل‌هاست: خلاصه آنچه خواندید، سوالات یا خودآزمایی و "آخر کار: بیشتر بخوانید و تمرین کنید".

تعریف مقاله و مقاله علمی

سابقه انتشار مقاله به چند قرن پیش بر می‌گردد اما گسترش کمی آن بیشتر از قرن بیستم آغاز شده است. موحد (14: 1387) مقاله به معنای جدید آن را به نویسنده فرانسوی، میشل مونتینی¹ در قرن شانزدهم میلادی نسبت می‌دهد. در همان قرن، فرانسیس بیکن² در انگلستان نیز نوشته‌های خود را به سبک و سیاقی نوشت که شبیه مقاله‌های امروزی است. از قرن هیجدهم، تعداد و تنوع مجله‌ها به تدریج افزایش یافت. این روند افزایشی تا به امروز ادامه دارد و سبب شده است تا بیشتر مقاله‌ها نیز از طریق همین مجله‌ها منتشر شود. ظهور اینترنت و پیدایش مجله‌های الکترونیکی، نه تنها شتاب انتشار مجله‌ها را بیشتر و بیشتر کرده بلکه سبب رشد انتشار انواع جدیدی از مقاله‌ها از طریق آرشیوهای الکترونیکی نیز شده است. برای تعریف مقاله علمی، ابتدا خود واژه مقاله تعریف می‌شود. از نظر موحد (18: 1387):

"... مقاله، مصدر میمی است از ریشه قول به معنای گفته یا گزاره. این کلمه، ترجمه "essay" است که شاید بهترین معادل آن، جستار باشد. مقاله، سابقه دیرینی در فرهنگ ما دارد و نزدیک‌ترین معادل قدیمی آن به معنی جدید، رساله است."

کالز و زیمانسکی (1992) بین "Article" و "Essay" تفاوتی جزئی قائل‌اند. "Article" نوشته‌ای منشور، کوتاه، غیراحساسی و عمدتاً حاوی واکنش‌ها و عقاید فردی است. از نظر آنها این نوع مقاله‌ها معمولاً برای سرگرمی و اطلاع‌رسانی است. "Essay" متنی منشور در موضوعی خاص است که غالباً بیانگر دیدگاه یک فرد است. موحد (19: 1387) مقاله در شکل عمومی آن را نوشته‌ای می‌داند که حاوی 11 ویژگی است و در این تعریف ذکر شده است:

"نوشته‌ای کوتاه، به نثر، نشان‌دهنده دیدگاه نویسنده در موضوعی خاص و محدود، با سبکی بارز، لحنی مناسب، توجه‌برانگیز، قلمی شیرین و رسا، به دور از فضل‌فروشی و خالی از ارجاع‌های فراوان و کتابشناسی مبسوط و حتی گاه بی‌هیچ یک، با ساختاری منسجم، شامل حسن شروع و ختام."

1. Michel Montaigne (1533 - 1592)

2. Francis Bacon (1561 - 1626)

حجم مقاله معمولاً به مراتب کمتر از کتاب است؛ بین 1 تا 30 صفحه. البته تعداد دقیق و مجاز صفحه یا کلمه در یک مقاله را نمی‌توان تعیین کرد. زیرا اغلب هدف، موضوع و خط مشی ناشر مجله تعیین‌کننده این کمیت است. یکی از مهم‌ترین اصول نگارش هر متن، به خصوص مقاله، اصل ایجاز یا رعایت اختصار است. این اصل در بیشتر تعریف‌های ارائه شده از مقاله وجود دارد. مانند این تعریف از فتوحی (75): (1385):

"مقاله نوشتاری کوتاه از 1 تا 30 صفحه یا فصلی از کتاب است که نویسنده در آن دیدگاه، یافته‌ها و تجربه‌های ذهنی خود را درباره یک موضوع به بحث می‌گذارد."

مقاله گونه‌ای از انتشارات است که تفاوتش با سایر آثار بیشتر به ساختار و هدف آن مربوط می‌شود. مقاله علمی، که در بسیاری از متون، مقاله تحقیقی یا پژوهشی هم نامیده می‌شود، ساختاری مشخص دارد و معمولاً هدف آن ارائه یافته‌های پژوهشی یا تحلیل یافته‌های قبلی است. مقاله ممکن است یک یا چند نویسنده داشته باشد و در نشریه‌های ادواری، بخش‌هایی از کتاب، یا منابع مرجعی چون دایره‌المعارف‌ها منتشر شود. هدف این آثار ترویج علم و دانش در یک حوزه موضوعی خاص است و ساختار آنها دارای قواعد و اصولی خاص است. سمیعی (25: 1387) مقاله تحقیقی را یکی از انواع اصلی نوشته‌ها محسوب کرده و در تعریف آن بر سه ویژگی خبررسانی، تبیین نقش محقق در جریان تحقیق و ضرورت نوآوری در آن تأکید کرده است. وی می‌گوید:

"مقاله تحقیقی نوشته‌ای است که محقق، در آن، جریان و حاصل تحقیق خود را بیان کند و لازمه‌اش آن است که حامل پیام یا نظر و دعوی و یا دست کم بیان تازه‌ای از آنها باشد. در چنین مقاله‌ای، سهم محقق باید مشخص و معلوم گردد."

ادریسی (75: 1382) مقاله را نوشته‌ای قانونمند می‌داند که در زمینه‌های متفاوت، پاسخی را بررسی می‌کند. از نظر ایشان، مقاله در شکل عام خود می‌تواند هم محتوای علمی داشته باشد و هم تا سطح یک گزارش ساده ورزشی دارای جنبه خبری صرف باشد. طوسی (24: 1382) در تعریف مشابه‌ای درباره مقاله پژوهشی می‌نویسد:

"مقاله پژوهشی مقاله‌ای است که در آن نویسنده "تذ" یا "موضوع" یا فرضیه‌ای را با استناد به قرائن، شواهد، تجربه‌های مکرر، مشاهده، و مصاحبه و جز آن با توجه به نظریات سایر صاحب‌نظران و افراد اهل فن همان رشته به اثبات می‌رساند و یا نفی می‌کند."

حرّی (1385: 184) مقاله علمی را "وسیله‌ای برای بیان روشن یافته‌ها و حاصل تلاش‌ها و فعالیت‌های محقق" می‌داند و بر تاثیر آن بر انتشار دانش و تبدیل دانش شخصی به دانش اجتماعی تاکید می‌کند. زارع میاوان (10: 1370) مقاله علمی را گزارش مکتوبی می‌داند که حاوی نتایج اساسی تحقیق است و سازمان یافته و منطبق بر موازین علمی باشد. هابوچ (3: 2005) مقاله علمی را گزارشی می‌داند که شخص به دیگران ارائه می‌کند و حاوی نتایج حاصل از پژوهش‌های خود و ارزیابی نقادانه سایر پژوهش‌های مرتبط با آن است. با توجه با دیدگاه‌های موجود در تعریف‌های گوناگون، این کتاب مقاله علمی را می‌توان این چنین تعریف می‌کند:

"مقاله علمی نوشته‌ای موجز و منسجم است که در یک زمینه موضوعی مشخص و به زبان رسمی تدوین شود. معمولاً ساختار مقاله چند جزئی و در چارچوب یکی از الگوهای مورد تایید مجامع علمی است. مقاله علمی باید بی-ابهام باشد، هدفی مشخص داشته باشد، به پرسش‌هایی معین پاسخ دهد، بیانگر اندیشه‌ها، یافته‌ها و دیدگاه‌های نویسنده یا نویسندگان آن باشد، و به نتیجه‌ای روشن منتهی شود. مقاله از فراگیرترین ابزارهای انتشار نتایج پژوهش‌های علمی است و جایگاهی ویژه در انعکاس پیشرفت‌های علمی دارد."

ایجاز و خلاصه‌گویی یکی از ویژگی‌های مهم مقاله است. محدودیت‌های مختلف سبب شده است تا ناشران و ویراستاران مجلات سیاست‌های مختلفی را برای پذیرش مقاله‌ها اتخاذ کنند. محدودیت تعداد صفحه یا کلمه یکی از همین محدودیت‌ها است. به همین دلیل نویسنده باید اندیشه و عقاید خود را به اختصار بیان کند. با توجه به خط‌مشی و هدف هر مجله، هر مقاله ممکن است بین 2000 تا 6000 کلمه باشد. مقاله‌های کوتاه معمولاً 2000 تا 2500 کلمه، مقاله‌های متوسط 2500 تا 4000 کلمه و مقاله‌های مفصل 4000 تا 6000 کلمه است. اندازه‌گیری حجم مقاله بر اساس تعداد کلمه دقیق‌تر از تعداد صفحه است. زیرا اندازه کلمات، حاشیه صفحات و فاصله سطرهای مختلف سبب می‌شود تا تعداد صفحات یک مقاله واحد، زیاد یا کم

شود. به همین دلیل، بیشتر مجله‌ها شاخص تعداد کلمه‌ها را در راهنمای نگارش مقاله‌ها ذکر می‌کنند. در مواردی خاص مانند گستردگی و اهمیت موضوع ممکن است نویسنده‌ای به صفحات یا کلماتی بیشتر از حد مجاز نیاز داشته باشد. در این صورت یکی از گزینه‌ها این است که مقاله مورد نظر به دو یا چند بخش مرتبط تقسیم و در شماره‌های مختلف همان مجله منتشر شود.

همچنین ساختار یک مقاله باید منسجم و مورد قبول مجامع علمی باشد. برخی از انجمن‌ها و نهادها، شیوه‌هایی را برای نگارش مقاله تدوین کرده‌اند که به "شیوه‌نامه نگارش" معروف است. اعتبار برخی از این شیوه‌نامه‌ها، جهانی است و نویسندگان و ناشران و دانشگاه‌های معتبر زیادی از آن استفاده می‌کنند. آشنایی با این شیوه‌نامه‌ها و استفاده درست از آنها یکی از شاخص‌های اعتبار مقاله است و می‌تواند انسجام مقاله‌ها را حفظ کند. همچنین بین اجزای یک مقاله هم باید انسجام منطقی وجود داشته باشد.

نویسنده به موضوعی مشخص می‌پردازد و از پراکنده‌گویی پرهیز می‌کند. وی در عین حالی که اندیشه و تجربه خود را مطرح می‌سازد، معمولاً به آثار دیگران نیز استناد می‌کند تا پیوندی با اندیشه‌های سایر پژوهشگران در همان حوزه موضوعی یا موضوع‌های مشابه برقرار شود. البته استناد یک مقاله به سایر نوشته‌ها به معنای تکرار صرف اندیشه‌های آنها نیست و نباید هم این گونه باشد. استناد و نقل قول‌ها بهتر است تحلیلی، نقادانه و هدفمند باشد.

زبان مقاله‌های علمی، رسمی و مبتنی بر زبان معیار همان حوزه موضوعی است. به بیان دیگر، باید از زبان گفتاری و عامیانه پرهیز شود و تأکید بر زبان معیار و علمی باشد. سمیعی (47: 1387) در تعریف زبان علمی به پنج ویژگی شفافیت، برخورداری از ساخت منطقی، آراستگی، پرهیز از مترادف‌ها، و برخورداری از تعریف عملیاتی اصطلاحات اشاره کرده است و می‌نویسد:

"زبان علمی، زبانی است شفاف با تعبیرهای مستقیم و دارای ساخت منطقی و نظم و آراستگی. در این زبان، لفظ به معنای حقیقی یا معنای مجازی و کنایی به کار می‌رود که مشهورند. در زبان علمی، از مترادفات، مثل توان، نیرو، قوه، برای بیان مفهوم واحد استفاده نمی‌شود. زبان علمی حاوی مفاهیم و

اصطلاحاتی است که مصادیق مشخصی دارند و حوزه مصادیقی آنها محدود به حدودی است که در تعریف آنها به روشنی و دقت منعکس شده است."

در مجموع اثری با ویژگی‌های فوق در گروه مقاله‌های علمی قرار می‌گیرد. این ویژگی‌ها، معمولاً معیاری برای تمایز مقاله از سایر انتشارات است. گام بعدی در ارزیابی، بررسی ساختار و محتوای هر اثر خواهد بود. ساختار مقاله، محور اصلی مطالب فصل دوم کتاب را به خود اختصاص داده است. اما ارزیابی محتوا و کیفیت اطلاعات هر مقاله باید بر اساس ضوابط همان رشته انجام شود که خارج از بحث این کتاب است.

اهداف مقاله‌نویسی علمی

برای مقاله‌نویسی می‌توان دو هدف کلان در نظر گرفت: 1) "اهداف اجتماعی" و 2) "اهداف فردی". منظور از اهداف اجتماعی، اهدافی است که تحقق آنها سود و بهره‌مندی خاصی را به اجتماع می‌رساند. اهداف فردی، اهدافی است که تحقق آنها قبل از آن که بهره‌ای را به جامعه برساند، بیشتر برای فرد نویسنده مفید است. بدیهی است که این دو هدف، تضادی با هم ندارند و اغلب، دستیابی به یکی از این دو هدف به تحقق دیگری نیز می‌انجامد. اگر مهم‌ترین هدف اجتماعی در انتشار مقاله‌های علمی را گسترش دانش و اطلاع‌رسانی درباره یافته‌های علمی پژوهشگران بدانیم، اهمیت مقاله‌نویسی بیشتر روشن خواهد شد. کافی است جهان معاصر را یک روز بدون مقاله‌ها و مجله‌های علمی موجود تصور کنیم. در آن صورت ارتباط میان محققان و همین‌طور با جامعه قطع می‌شود، و یا به حداقل می‌رسد. فرایند تولید علم تاثیر می‌پذیرد و روند شتابان گسترش دانش بشری به شدت کند خواهد شد. بنابراین، مجله‌های علمی و مقاله‌های موجود در آن، قبل از هر چیز در خدمت "ارتباط علمی"¹ است. بر این اساس، هدف این رسانه‌ها بیشتر ایجاد ارتباط میان پژوهشگران و آگاهی‌رسانی جاری² درباره تحولات علمی است.

1. Scholar communication
2. Current awareness

تعداد و کیفیت مقاله‌های منتشر شده در هر کشور، یا آثار محققان آن کشور در مجله‌های بین‌المللی از مهم‌ترین شاخص‌های موجود در پیشرفت علمی جوامع محسوب می‌شود. علاوه بر این، مقاله‌های امروز، جایگاهی برای ثبت و ضبط دانش بشری برای آیندگان و زیربنای منابع مرجع آتی است. بی‌تردید نقش مقاله‌ها در آینده دانش، کم‌تر از کتاب نیست. معمولاً یافته‌های پژوهشی ابتدا از طریق مقاله‌ها منتشر می‌شوند و سپس به کتاب‌ها، و در نهایت به منابع مرجع راه می‌یابند.

از نظر موری¹ (14: 2007) ده دلیل اصلی برای نگارش مقاله اینهاست:

1. پیشرفت و ارتقای حرفه‌ای² و کسب موقعیت‌های برتر شغلی (ارتقای شغلی و حرفه‌ای)
2. کسب اعتبار از طریق معرفی کارهایی که انجام داده اید
3. جلوگیری از انتشار ایده‌ها و فعالیت‌های شما توسط و به نام دیگران
4. کسب رضایت درونی از انجام و تکمیل یک کار و رسیدن به هدفی مشخص
5. مواجهه با یک چالش تازه و کسب مهارت‌های تازه
6. کمک به دانشجویان برای کسب اعتبار از طریق نوشته‌هایشان
7. یادگیری و تمرین عملی نگارش بر اساس استانداردهای بالاتر
8. مشارکت در دانش³ (مشارکت در نظر، عمل و خط مشی)
9. کمک به ارتقای شهرت و اعتبار موسسه‌ای که در آن کار می‌کنید
10. ارتقای کارنامه علمی خود با معرفی آثاری که منتشر کرده‌اید.

یک نویسنده ممکن است ترکیبی از این دلایل را به عنوان هدف و انگیزه نگارش خود انتخاب کند. نکته مهم، شناخت این دلایل توسط نویسنده و کسب آمادگی لازم برای نیل به آنهاست. مثلاً ارتقای درجه دانشگاهی اعضای هیات علمی منوط به انتشار آثاری در مجله‌های معتبر است. همین ارتقا می‌تواند هدفی برای انتشار مقاله یا حداقل مشوقی برای آن باشد. انتشار مقاله برای دانش‌آموختگان جویای کار هم می‌تواند گواهی بر توانایی علمی آنها و دستیابی به موقعیت‌های شغلی بهتر باشد.

بر این نکته مهم باید توجه کرد که بین دو مفهوم "برونداد دانشگاهی/ علمی"⁴ و "تاثیر دانشگاهی/ علمی"⁵ تفاوت وجود دارد. تعداد مقاله‌های منتشرشده هر فرد،

1. Murray, 2007
2. Career progression
3. Contributing to knowledge
4. Academic/ Scientific productivity
5. Academic/Scientific impact